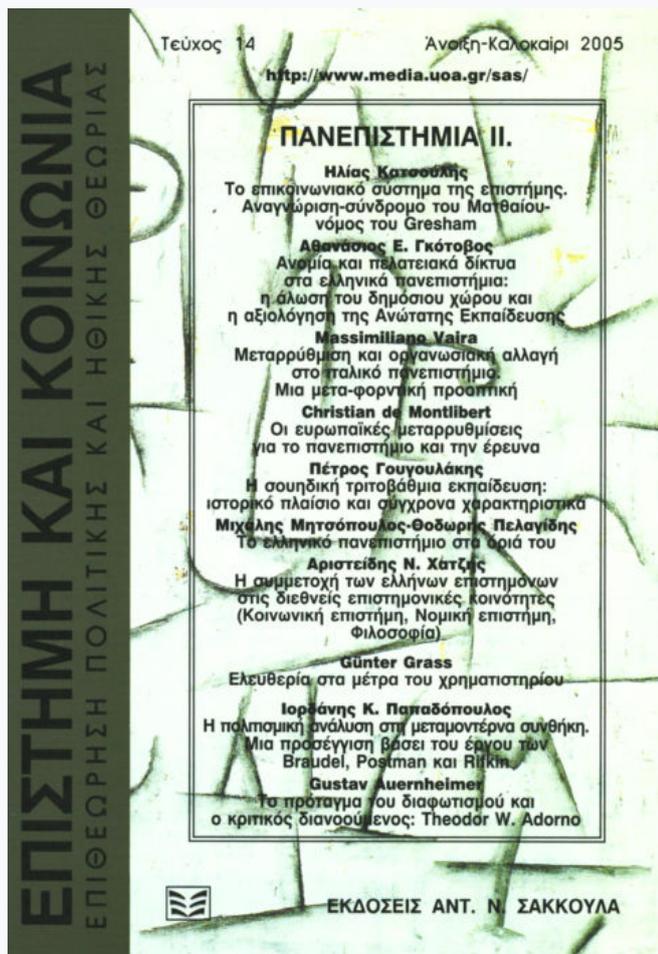

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 14 (2005)

Πανεπιστήμια II

Το ελληνικό πανεπιστήμιο στα όριά του

Μιχάλης Μητσόπουλος, Θωδωρής Πελαγίδης

doi: [10.12681/sas.477](https://doi.org/10.12681/sas.477)

Copyright © 2015, Μιχάλης Μητσόπουλος, Θωδωρής Πελαγίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μητσόπουλος Μ., & Πελαγίδης Θ. (2015). Το ελληνικό πανεπιστήμιο στα όριά του. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 14, 175–189. <https://doi.org/10.12681/sas.477>

Το ελληνικό πανεπιστήμιο στα όριά του

Μ. Μητσόπουλος και Θ. Πελαγίδης*

Η ακόλουθη ανάλυση καταδεικνύει ότι η αποκλειστικά κρατική χρηματοδότηση, η επιλογή και κατανομή των φοιτητών από το κράτος και η μισθοδοσία και εξέλιξη των καθηγητών σύμφωνα με τις επιταγές του κράτους, αντί για την επιλογή φοιτητών και διδακτικού προσωπικού (διορισμός) από τα ίδια τα πανεπιστήμια και τη μισθοδοσία των καθηγητών από αυτά, συνιστούν εξαιρετικά αρνητικά χαρακτηριστικά του ελληνικού πανεπιστημίου. Ως αποτέλεσμα, το σημερινό σύστημα παράγει άνεργους απόφοιτους με υψηλό κόστος το οποίο προστίθεται, βέβαια, στο σημαντικό κόστος διδασκτρών, διαβίωσης και μετάβασης που συνεπάγεται η παρουσία άνω του 10% του φοιτητικού πληθυσμού σε ξένα πανεπιστήμια.

1. Κρατική επιδότηση και δάνεια στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Ένας μεγάλος αριθμός άρθρων και βιβλίων τονίζουν τον ρόλο της εκπαίδευσης στους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, ιδίως σε περιπτώσεις χωρών ευρισκόμενων σε σχετικά χαμηλό ή μέτριο επίπεδο ανάπτυξης. Ο R. Lucas (1980), κάτοχος βραβείου Νόμπελ Οικονομίας, επισημαίνει ότι το κεφάλαιο δεν κινείται τελικώς προς τις περιοχές του πλανήτη όπου είναι σπάνιο και προς τις οποίες θα έπρεπε λογικά να κινείται, δηλαδή προς τις φτωχές χώρες, ακριβώς γιατί το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των εργαζομένων δεν επιτρέπει

* Ο Μιχάλης Μητσόπουλος (Ph.D. Boston University), διδάσκει Μικροοικονομική και Επιχειρηματική Οικονομική στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Ναυτιλιακού Τμήματος του Πανεπιστημίου Πειραιώς. Ο Θωδωρής Πελαγίδης είναι Καθηγητής Οικονομικής Ανάλυσης στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς (pelagidi@unipi.gr).

υψηλές παραγωγικότητες. Επομένως, η υψηλής ποιότητας –ιδίως– τριτοβάθμια εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού θα πρέπει να γίνει ο άμεσος στόχος της πολιτικής των χωρών αυτών. Σύμφωνα με τα παραπάνω, εάν η Ελλάδα επιθυμεί πράγματι να γίνει χώρα υποδοχής ξένων επενδύσεων, θα πρέπει να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες υψηλής αποδοτικότητας του κεφαλαίου και η κυβερνητική πολιτική θα πρέπει να εστιάσει στην αποδοτική (efficient) επένδυση στον ανθρώπινο παράγοντα. Βέβαια, το ζήτημα δεν αφορά μόνον την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Η ποιότητα του παραγωγικού συντελεστή εργασίας εξαρτάται περίπου απολύτως από την εκπαίδευση που έχει λάβει. Στον δε σύγχρονο, διεθνοποιημένο κόσμο, καθοριστική είναι και η δυνατότητα κινητικότητας του εργαζομένου, γεγονός που εξαρτάται ειδικότερα από το κατά πόσο έχει λάβει ‘κομβική’ και ‘ολοκληρωμένη’ εκπαίδευση.

Οι πανεπιστημιακοί στην Ελλάδα διαμαρτύρονται ότι οι δαπάνες-επενδύσεις για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση είναι ανεπαρκείς και οι μισθοί τους πενιχροί. Σίγουρα υπάρχει μια καταρχήν βάση στη θέση αυτή, καθώς η ιδιωτική δαπάνη για την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα είναι, σε αντίθεση με άλλες χώρες, μηδαμινή, γεγονός που, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ (OECD 2004), περιορίζει το άθροισμα της συνολικής δαπάνης. Αλλά, παράλληλα, τίθεται και το ερώτημα του πόσο αποδοτική είναι η κατανομή των υφιστάμενων πόρων στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, ώστε να επιτυγχάνεται το μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα και όχι απλώς να δίνονται αδιακρίτως όλο και περισσότερα χρήματα.

Σε ό,τι αφορά την αποδοτική χρήση των πόρων, η υπάρχουσα διαμάχη στη διεθνή βιβλιογραφία αφορά κυρίως το είδος και την κατανομή ανά είδος της χρηματοδότησης (Stiglitz 1992). Μία από τις συνηθισμένες ερωτήσεις είναι εάν θα πρέπει τα άτομα-καταναλωτές της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης να μπορούν να δανειστούν από την αγορά για να χρηματοδοτήσουν τις σπουδές τους σταθμίζοντας το μελλοντικό κόστος και όφελος ή θα πρέπει να επικρατήσουν οι κρατικές επιδοτήσεις. Οι υποστηρικτές της πολιτικής των δανείων στους υποψήφιους φοιτητές (και της χρηματοδότησης εν μέρει με αυτόν τον τρόπο των πανεπιστημίων) θεωρούν ότι έτσι φτωχοί και πλούσιοι έχουν την ευκαιρία της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης συγκρίνοντας προσωπικό κόστος και όφελος. Υποστηρίζουν ακόμη ότι, λόγω του ότι η αγορά έχει ατέλειες και δεν θα ήταν δυνατό να χρηματοδοτηθούν όλοι και, ιδιαιτέρως, οι οικονομικά ασθενέστεροι, το κράτος θα πρέπει να δώσει εγγυήσεις για τα φοιτητικά δάνεια ή να επιδοτήσει τα επιτόκιά τους.

Οι υποστηρικτές της πολιτικής των κρατικών επιχορηγήσεων θεωρούν ότι αυτές ευνοούν την κινητικότητα στην εκπαίδευση ενισχύοντας την ισότητα στην πρόσβαση, ενώ δεν μειώνουν την αποτελεσματικότητα (σύγκριση κόστους-οφέλους), καθώς υποστηρίζουν ότι το κόστος της επιχορήγησης είναι σχετικά χαμηλό. Άλλοι, πάλι υποστηρίζουν ότι και οι δύο πολιτικές, ιδίως μάλιστα οι κρατικές επιχορηγήσεις στους φοιτητές (και, μέσω αυτών, στα Πανεπιστήμια), στην πραγματικότητα ευνοούν τις εύπορες τάξεις αφού η σχολική διαδρομή έχει θέσει εκτός, ήδη από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τους λιγότερο εύπορους και ικανούς. Εναντίον των κρατικών επιχορηγήσεων είναι και εκείνοι που πιστεύουν ότι με αυτόν τον τρόπο υπάρχει 'υπερβολική κατανάλωση' δημόσιας εκπαίδευσης, καθώς φοιτούν αναλογικά πολλοί φοιτητές οι οποίοι αλλιώς δεν θα ενδιαφέρονταν να λάβουν πανεπιστημιακή εκπαίδευση, πράγμα που σημαίνει σπατάλη πόρων συνολικά για την κοινωνία. Από την άλλη, όμως, υποστηρίζεται ότι ευνοείται η κοινωνική δικαιοσύνη (ισότητα στην εισροή), ενώ υπάρχουν και θετικές εξωτερικότητες, αφού σπουδάζοντας όλο και περισσότεροι φοιτητές, η συνολική ποιότητα του εργατικού δυναμικού μιας χώρας ανέρχεται.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, με οποιαδήποτε πολιτική, κατευθύνονται πόροι προς τα πανεπιστήμια τα οποία, αναλόγως με τις υποδομές και την ποιότητα του προσωπικού τους, απολαμβάνουν και υψηλότερη χρηματοδότηση. Ο τρόπος και το είδος χρηματοδότησης παίζει καθοριστικό ρόλο στη δομή, τη λειτουργία και την αξία και φήμη του πανεπιστημίου, καθώς και στις απολαβές των πανεπιστημιακών.

2. Ηouxία, το ελληνικό πανεπιστήμιο κοιμάται

Στο ελληνικό πανεπιστήμιο δεν υπάρχει καμία από τις παραπάνω εναλλακτικές προτάσεις χρηματοδότησης. Το γεγονός αυτό συνδέεται άρρηκτα με τον συνδυασμένο αποκλεισμό των πανεπιστημίων από την επιλογή των δύο πιο κρίσιμων παραμέτρων που καθορίζουν τη λειτουργία κάθε ιδρύματος, κάτι που τα καθιστά στην πράξη πλήρως εξαρτημένα από την κρατική χρηματοδότηση. Οι παράμετροι αυτές είναι η επιλογή του διδακτικού προσωπικού και η επιλογή των φοιτητών.

Συγκεκριμένα, οι καθηγητές είναι κρατικοί υπάλληλοι γεγονός που συνεπάγεται τη μεταφορά των αποφάσεων για τη μισθοδοσία τόσο εκείνων όσο και των διοικητικών υπαλλήλων, από το πανεπιστήμιο προς το κράτος. Και επειδή δεν είναι απασχολούμενοι κάθε πανεπιστημίου αναλόγως των προ-

σόντων και της προσφοράς τους, δεν είναι δυνατή η σοβαρή αύξηση των μισθών εκείνων που πραγματικά προσφέρουν και, κυρίως, εκείνων που έχουν τις δυνατότητες να προσφέρουν, αναλόγως βέβαια και της ποιότητας του ιδρύματος που τους απασχολεί. Επίσης, το πανεπιστήμιο δεν είναι σε θέση να επιλέξει το ίδιο τους φοιτητές που αποδέχεται αλλά, αντιθέτως, ο αριθμός των εισακτέων είναι, στην πράξη, προκαθορισμένος από το υπουργείο και η επιλογή τους γίνεται βάσει κριτηρίων για τα οποία αποφασίζει το κράτος.

Ο έλεγχος των δύο αυτών παραμέτρων από το κράτος, και όχι από το πανεπιστήμιο, αποκλείει στην πράξη τη δημιουργία μιας εσωτερικής δημόσιας αγοράς πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Σε μια τέτοια αγορά οι καταναλωτές-υποψήφιοι φοιτητές θα διέθεται επιλογή (choice) ανάμεσα σε καθηγητές και ιδρύματα με αποτέλεσμα να ενισχύεται η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των πανεπιστημίων από τους φοιτητές οι οποίοι, δεδομένου ότι θα αποφάσιζαν για το μέλλον τους, θα ήταν οι πιο αυστηροί κριτές. Με τη σειρά τους, τα πανεπιστήμια θα ανταγωνίζονταν μεταξύ τους για προσέλκυση φοιτητών οι οποίοι θα έφεραν με τις επιλογές τους την ανάλογη πρόσθετη κρατική επιδότηση στο πανεπιστήμιο καθώς και τα χρήματα του (επιδοτούμενου) δανείου που κάποιοι θα είχαν πάρει.

Ο ανταγωνισμός αυτός θα πίεζε κάθε πανεπιστήμιο να αποδέχεται τις αιτήσεις των καλύτερων υποψήφιων φοιτητών, καθώς η ελκυστικότητά του για τους φοιτητές θα καθοριζόταν αποκλειστικά και μόνο από τη φήμη που αυτό θα είχε αποκτήσει με βάση τις επιδόσεις των αποφοίτων του. Την ίδια στιγμή θα προσλάμβανε και θα άμοιβε ανάλογα με τις επιδόσεις τους τους καλύτερους καθηγητές που θα μπορούσε να αποκτήσει, προκειμένου να αυξήσει την ελκυστικότητά του απέναντι στους υποψήφιους φοιτητές. Το μίγμα αποδοχής αιτήσεων υποψήφιων φοιτητών και διδακτικού προσωπικού θα καθόριζε στη συνέχεια την πορεία των αποφοίτων στην αγορά εργασίας, αλλά και την κοινωνία γενικότερα, και άρα θα διαμόρφωνε τη φήμη κάθε πανεπιστημίου, καθώς όλοι οι φοιτητές θα προτιμούσαν ένα πανεπιστήμιο του οποίου οι απόφοιτοι συνήθως έχουν πετυχημένη επαγγελματική σταδιοδρομία από ένα άλλο για το οποίο δεν ισχύει αυτό. Έτσι, η φήμη αυτή εξασφαλίζει τελικώς την ικανότητα του πανεπιστημίου να προσελκύει πόρους πέρα από τον κρατικό προϋπολογισμό.

Σήμερα στην Ελλάδα τόσο οι καθηγητές όσο και οι φοιτητές αρνούνται τα παραπάνω και οχυρώνονται πίσω από έναν λανθάνοντα 'δημόσιο χαρακτήρα', και αυτό γιατί βραχυπρόθεσμα όλοι βολεύονται με την υπάρχουσα

κατάσταση.¹ Οι φοιτητές, γιατί, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, ιδίως στις λεγόμενες ‘κοινωνικές σπουδές’, χωρίς παρακολούθησεις και ουσιαστική ενσωμάτωση στην υποτυπώδη έστω ακαδημαϊκή ζωή, με ήσσονα προσπάθεια, ανταλλάσσουν τα 5-6 πιο παραγωγικά χρόνια της ζωής τους με ένα πτυχίο το οποίο, συνήθως, δεν έχει αντίκρισμα ούτε, πλέον, στην κοινωνία ούτε, πολύ περισσότερο, στην αγορά εργασίας. Βεβαίως η προοπτική αυτή φαντάζει μακρινή στα φοιτητικά χρόνια ενός νέου που κατέληξε τυχαία σε ένα τμήμα σπουδών με αντικείμενο που δεν ήταν της επιλογής του ενώ και η αγορά εργασίας αδιαφορεί για όλους τους αποφοίτους και άρα δεν τους δίνει κίνητρο να προσπαθήσουν για κάτι καλύτερο από το μέτριο. Για την ‘εξυπηρέτηση’ των φοιτητών αυτών, οι θέσεις των οποίων δημιουργούνται διοικητικά, από το κράτος ιδρύονται συνεχώς πανεπιστημιακά τμήματα μη αποδεδειγμένης χρησιμότητας και με πολύ μεγάλο κόστος, ενώ οι δυνητικά διακεκριμένοι φοιτητές σε πολλές περιπτώσεις χάνονται στο κύμα του υπερπληθυσμού και της ισοπέδωσης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Πραγματικά αφοσιωμένοι, ενεργητικοί και δραστήριοι φοιτητές, με ενδιαφέρον πρώτα απ’ όλα για την επιστήμη που σπουδάζουν, σπανίζουν πλέον ή αναχωρούν μόλις τους δοθεί η ευκαιρία στο εξωτερικό. Οι περισσότεροι από αυτούς που μένουν πίσω θέλουν να ‘τελειώσουν’ σύντομα με υψηλό βαθμό και με τον λιγότερο κόπο. Και έχοντας περίσσεια χρόνου, πολλοί φοιτητές απολαμβάνουν πλήρως τα προνόμια συνδιοίκησης του πανεπιστημίου παγκόσμια πρωτοτυπίας που έχουν, με αποκορύφωμα την αδικαιολόγητα υψηλή συμμετοχή τους στην εκλογή των πρυτανικών αρχών.

Οι διοικητικοί, βεβαίως, ως μόνιμοι υπάλληλοι μιας ακόμη ‘υπηρεσίας’ με εργασία εξασφαλισμένη ανεξάρτητα της προσπάθειας που καταβάλλουν και με μισθό δεδομένο και χαμηλό, αντιδρούν απολύτως ορθολογικά και μεγιστοποιούν τη χρησιμότητα τους ελαχιστοποιώντας, έως του πλήρους μηδενισμού, την προσπάθεια. Δεν έχουν λόγο και κίνητρα να αποδώσουν, εκτός από το σπάνιο πλέον φαινόμενο του φιλότιμου υπαλλήλου ο οποίος, για λόγους συνειδησιακούς συνήθως, αντιστέκεται. Οι δε καθηγητές αντιμετωπίζουν μια άνευ προηγουμένου συρρίκνωση όχι μόνο του μισθού αλλά και του κύρους τού επαγγέλματός τους. Όσοι δεν μπορούν να βρουν διέξοδο στην αγορά ή στη δημόσια διοίκηση και τις ακριβοπληρωμένες ‘πολιτικές’ θέσεις, είναι καταδικασμένοι στη μίζερη –μόνον κατ’ όνομα πια– ακαδημαϊκή ζωή με τους χαμηλούς ισοπεδωμένους μισθούς του δημοσίου. Τα όποια οφέλη από μια αλλαγή της κατάστασης φαίνονται όμως μακρινά ενώ, μετά από κάποια χρόνια στο σημερινό σύστημα, το ανύπαρκτο ερευνητικό και

διδασκαλικό έργο τους σημαίνει ότι εύκολα τους φοβίζεται ο ανταγωνισμός και, άρα, εύκολα υιοθετούν την άποψη ότι η αξιολόγηση, ο ανταγωνισμός, το ύψος του μισθού αναλόγως των αντικειμενικών προσόντων κ.λπ., είναι 'πράγματα' για τις αγορές και όχι για τη δημόσια εκπαίδευση, η οποία δεν πρέπει να 'δίνει λόγο' για τα χρήματα που λαμβάνει σε κανέναν.

Είναι μια ενδιαφέρουσα ομολογουμένως άποψη για τον τρόπο λειτουργίας του πανεπιστημίου σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, ιδίως όταν την ίδια ώρα τα κρατικά πανεπιστήμια που προστατεύουν την εκπαίδευση από τα δεινά των αγορών αναπτύσσουν μια αγορά στις μεταπτυχιακές σπουδές από την οποία απουσιάζει παντελώς η κρατική επικουρία τουλάχιστον για τους φοιτητές ή τους υποψήφιους φοιτητές με χαμηλό εισόδημα! Εδώ, πράγματι, θα μπορούσε να αναπτυχθεί η αγορά των δανείων για σπουδές με κρατική εγγύηση ώστε να ευνοηθούν οι κατάφωρα αδικούμενοι φοιτητές που αδυνατούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους λόγω χαμηλού εισοδήματος.

3. Πανεπιστημιακή εκπαίδευση και αγορά εργασίας

Στην Ελλάδα σήμερα κάθε πανεπιστήμιο, με δεδομένη χρηματοδότηση από το κράτος και τον αποκλεισμό από τις κρίσιμες για τη λειτουργία του αποφάσεις, δεν έχει κίνητρο αλλά ούτε και δεν είναι σε θέση να συντονιστεί με την κοινωνία και να αντιληφθεί τις ανάγκες αυτής ώστε το μίγμα φοιτητών και καθηγητών που διαλέγει να αυξάνει τις πιθανότητες μιας καλής επαγγελματικής σταδιοδρομίας των αποφοίτων του. Προσοχή! Δεν αναφερόμαστε μόνο στις ανάγκες των επιχειρήσεων, αλλά και στις προτεραιότητες και τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου, μέρος των οποίων, βεβαίως, είναι και οι ανάγκες του παραγωγικού συστήματος της χώρας. Και δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι η επαγγελματική αποκατάσταση είναι μια από τις πιο σημαντικές παραμέτρους που καθορίζουν την ψυχική ευημερία του ατόμου και άρα τη δυνατότητά του να λειτουργεί ως εποικοδομητικό μέλος του κοινωνικού συνόλου (Winkelmann 1998, Clark and Oswald 1994).

Ο πρωταρχικός στόχος του εκπαιδευτικού συστήματος πρέπει, βεβαίως, να είναι η εξασφάλιση στους αποφοίτους εκείνων των γνώσεων και δεξιοτήτων που θα τους επιτρέψουν να απορροφηθούν εποικοδομητικά από την κοινωνία: αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να αποκτήσουν μια ικανοποιητική -έστω- επαγγελματική ζωή. Σίγουρα μια απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη του στόχου αυτού είναι η απόκτηση εκ μέρους τους δεξιοτήτων τις οποίες μπορεί να αξιοποιήσει επικερδώς η αγορά εργασίας ώστε αυτή να

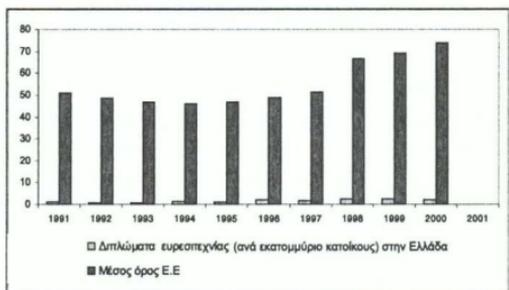
έχει το κίνητρο να προσφέρει ικανοποιητικές αμοιβές στους απασχολούμενους εργαζόμενους. Η απόκτηση αξιοποιήσιμων από την αγορά δεξιοτήτων από τον εργαζόμενο εξασφαλίζει ότι η απασχόλησή του είναι κερδοφόρα (και άρα επιθυμητή) για τον εργοδότη. Εξίσου σημαντικό όμως είναι και το γεγονός ότι ένας εργαζόμενος που έχει τέτοιες, επιθυμητές, δεξιότητες είναι σε θέση να διαπραγματευτεί με τον εργοδότη του μια απολύτως ικανοποιητική αμοιβή για την εργασία, ακριβώς επειδή οι υπηρεσίες του είναι επιθυμητές.

Ο βαθμός στον οποίον το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα επιτυγχάνει να εξασφαλίζει τους στόχους αυτούς, δηλαδή να εξοπλίζει τους μελλοντικούς εργαζόμενους με επιθυμητές από την αγορά εργασίας δεξιότητες, μπορεί να εκτιμηθεί, προσεγγιστικά, από την καταγραφή ορισμένων πραγματικοτήτων. Έτσι, αρχικά, αποτυπώνεται τις τελευταίες δεκαετίες η σημαντική βελτίωση της παραγωγής στις χαμηλότερες βαθμίδες της ελληνικής εκπαίδευσης. Είναι προφανές ότι η ύπαρξη μιας ικανοποιητικής εκπαίδευσης στις χαμηλότερες βαθμίδες αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη κάθε επόμενου στόχου. Αλλά αποτυπώνεται, επίσης, η αδύναμη επίδοση της Ανώτερης Εκπαίδευσης καθώς και η αδύναμη σύνδεση του εκπαιδευτικού συστήματος με την αγορά εργασίας. Η αδύναμη επίδοση της Ανώτερης Εκπαίδευσης είναι απολύτως λογικό να συνδέεται με τη χαλαρότητα που έχουν οι δεσμοί αγοράς εργασίας και εκπαίδευσης.

Αναλυτικότερα, παρατηρούμε τα ακόλουθα:

Α. Τα στατιστικά δεδομένα που δημοσιεύονται από την ΕΣΥΕ για την εκπαίδευση, σύμφωνα με οδηγίες της EUROSTAT –ώστε να εξασφαλιστεί η συμβατότητα τους με τα στοιχεία άλλων χωρών– αποτυπώνουν καταρχάς την αδυναμία του συστήματος να εξασφαλίσει την παραγωγή γνώσης που βρίσκεται στην εμπροσθοφυλακή της έρευνας. Η παραγωγή καινοτόμας γνώσης δεν αποτελεί μόνον την κορωνίδα ενός συστήματος εκπαίδευσης, αλλά και έναν ικανοποιητικό εκτιμητή για τον βαθμό στον οποίο οι υπάρχουσες δομές της κοινωνίας και της οικονομίας έχουν αναπτύξει ομοιογενή και υγιή ιστό παραγωγής και απορρόφησης της γνώσης. Έτσι, και το έτος 2000, η Ελλάδα είχε παραγωγή γνώσης, όπως αυτή μετριέται από την κατάθεση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας ανά 1 εκατομμύριο κατοίκους, εξαιρετικά χαμηλότερη από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλ. γράφημα 1).

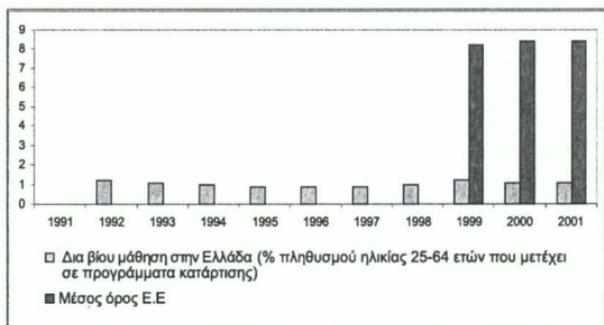
Γράφημα 1. Διπλώματα ευρεσιτεχνίας (ανά εκατομμύριο κατοίκους)

Πηγή: ΕΣΥΕ

Δεύτερον, στην ανταγωνιστική αγορά εργασίας η οποία αναπτύσσεται στην παγκόσμια κοινωνία και στην οποία η αξιοποίηση της συνεχώς εξελισσόμενης καινοτόμας γνώσης αποτελεί την κύρια πηγή παραγωγής πλούτου, η δια βίου ενημέρωση και επανεκπαίδευση του εργατικού δυναμικού αποτελεί, για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας, αναγκαιότητα. Παρατηρούμε ότι και εδώ, σύμφωνα με τις τυποποιημένες μεθόδους μετρήσεις της EUROSTAT, τα στοιχεία της ΕΣΥΕ δείχνουν τη σημαντική υστέρηση της Ελλάδας σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο ενώ και πάλι δεν παρατηρείται καμία τάση βελτίωσης το έτος 2001 (βλ. γράφημα 2).

Γράφημα 2. Δια βίου μάθηση (% πληθυσμού ηλικίας 25-64 ετών που μετέχει σε προγράμματα κατάρτισης)

Πηγή: ΕΣΥΕ

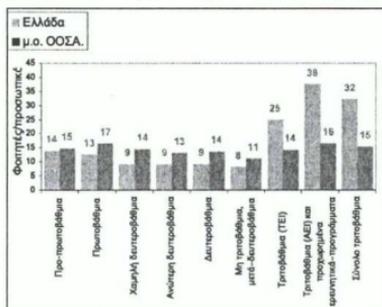
Β. Αντίθετα μια εξαιρετικά θετική εξέλιξη αποτελεί το γεγονός ότι η Ελλά-

δα δεν μειώνει τις δημόσιες δαπάνες της για εκπαίδευση ως ποσοστό του ΑΕΠ τα τελευταία χρόνια, παρά το γεγονός ότι αυτές υπολείπονται σαν ποσοστό του ΑΕΠ των υπόλοιπων χωρών του ΟΟΣΑ (βλ. γράφημα 3), και της ΕΕ σύμφωνα με στοιχεία της EUROSTAT. Αποτελεί επίσης αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι η Ελλάδα έχει πραγματοποιήσει μια πολύ σημαντική πρόοδο στον περιορισμό του αναλφαριθμητισμού τα τελευταία 30 χρόνια. Μάλιστα, η βελτίωση των σχετικών δεικτών της Ελλάδας στο διάστημα αυτό είναι από τις πλέον εμφανείς παγκοσμίως σύμφωνα με την πρόσφατη έρευνα του ΟΟΣΑ (data base) για την εκπαίδευση στην παγκόσμια κοινωνία. Έτσι, ενώ το 1999 στις ηλικίες 55-64 ετών το 25% είχε ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (με μέσο όρο για τον ΟΟΣΑ 45%), το αντίστοιχο ποσοστό για τις ηλικίες 25-34 ετών είναι πια 71% με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ να βρίσκεται στο 72%. Επιπλέον, στις ηλικίες 12-14 ετών η Ελλάδα παρέχει 651 ώρες εκπαίδευσης σε μαθηματικά και θετικές επιστήμες όταν ο αντίστοιχος μέσος όρος του ΟΟΣΑ για το 1999 είναι 665 ώρες (συνεπώς βρίσκεται στον μέσο όρο). Λίγο χαμηλότερες από τον μέσο όρο είναι οι συνολικές ώρες που αφιερώνονται ετησίως στην εκπαίδευση στην πρώτη και δεύτερη βαθμίδα. Διαμορφώνεται συνεπώς μια εικόνα κατά την οποία με βάση ποσοτικά κριτήρια (που όμως δεν είναι ποιοτικά) η πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση σήμερα πια δεν υστερούν σημαντικά από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ, αντίθετα με ό,τι συνέβαινε πριν από 30 χρόνια.

Γ. Από στοιχεία του ΟΟΣΑ προκύπτουν κάποια από τα αίτια για τη διττή αυτή εικόνα—αρκετά ικανοποιητική στη βασική και αρκετά απογοητευτική στην υψηλότερη εκπαίδευση και στην παραγωγή γνώσης. Έτσι, η Ελλάδα έχει καλή στελέχωση των κατώτερων και μεσαίων βαθμίδων της εκπαίδευσης. Αντίθετα η στελέχωση είναι πολύ χειρότερη από τον μέσο όρο στις υψηλότερες βαθμίδες της εκπαίδευσης (βλ. γράφημα 4). Επίσης, ενώ η δαπάνη ανά μαθητή στις δύο πρώτες βαθμίδες υπολείπεται του μέσου όρου του ΟΟΣΑ κατά 40% περίπου, στην τριτοβάθμια εκπαίδευση η υστέρηση αυτή φτάνει το 65% (βλ. γράφημα 5).

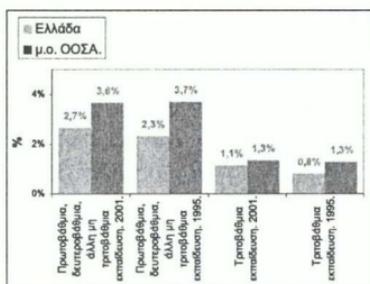
Η υστέρηση που παρουσιάζουν η ανάπτυξη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και η παραγωγή καινοτομίας γνώσης πιθανότατα δεν σχετίζεται απλά με την ανεπαρκή στελέχωση και χρηματοδότηση ανά φοιτητή της εκπαίδευσης στις ανώτερες βαθμίδες της, καθώς η δαπάνη ως ποσοστό του ΑΕΠ υστερεί σημαντικά λιγότερο. Αντίθετα, η κατάσταση αυτή μάλλον υποδεικνύει ότι δεν έχει αναπτυχθεί ο προαναφερόμενος ομοιογενής ιστός παραγωγής και

Γράφημα 3: Δαπάνη για την Εκπαίδευση ως % ΑΕΠ

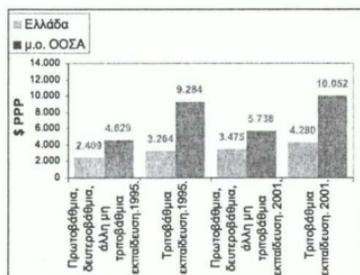
Πηγή: ΟΟΣΑ, *Education outlook 2004*.

Γράφημα 4. Μαθητές/φοιτητές ανά διδακτικό προσωπικό

Πηγή: ΟΟΣΑ, *Education outlook 2004*. Στοιχεία 2002.

Γράφημα 5. Δαπάνη ανά μαθητή/φοιτητή (τιμές σε ισοδύναμο αγοραστικής δύναμης δολαρίου)

Πηγή: ΟΟΣΑ, *Education outlook 2004*.

απορρόφησης της γνώσης. Μέρος της ανομοιογένειας αυτής είναι ο υπερβολικά μεγάλος αριθμός φοιτητών στις πρώτες βαθμίδες της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ο χαμηλός αριθμός φοιτητών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που παραμένουν σε μεγαλύτερες ηλικίες σε πιο προχωρημένα ερευνητικά προγράμματα.

Ένα σημαντικό συστατικό στοιχείο ενός τέτοιου ομοιογενή ιστού αποτελεί και η σύνδεση της αγοράς εργασίας με την εκπαίδευση, που εξετάζεται στη συνέχεια στα πλαίσια της απασχόλησης. Η σχέση αυτή αποτελεί τον προφανή συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην παραγωγή της γνώσης και την παραγωγική απορρόφηση της από την οικονομία και την κοινωνία.

4. Κρατική δαπάνη και πρόσβαση στην αγορά εργασίας

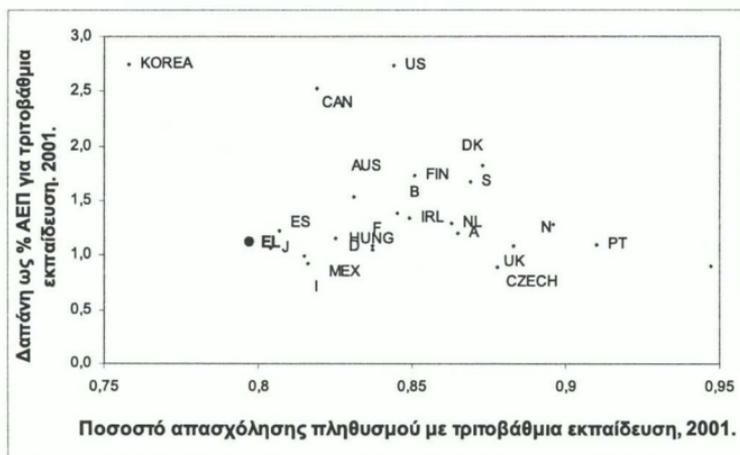
Παρόλο που υπάρχουν οι ενδείξεις για μια σοβαρή οργανική δυσλειτουργία, νέα κρατικά πανεπιστήμια/τμήματα και ΤΕΙ ιδρύονται συνεχώς και σχεδόν παντού στις ελληνικές περιφέρειες. Παρόλα αυτά, φαίνεται ότι πολλοί υποψήφιοι φοιτητές και οι γονείς τους προτιμούν ένα δίπλωμα των παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων, συνήθως σε σπουδές στα πρότυπα της αγοράς εργασίας, από ό,τι το κρατικά αναγνωρισμένο πτυχίο πολλών τμημάτων ΑΕΙ και ΤΕΙ, ιδίως μάλιστα όταν αυτά βρίσκονται στην επαρχία, μακριά από τον τόπο διαμονής της οικογένειας. Μάλιστα, η επιλογή αυτή υιοθετείται παρόλο που στην Ελλάδα ένα ασυνήθιστα υψηλό με δεδομένα τα συγκριτικά στοιχεία του ΟΟΣΑ ποσοστό των φοιτητών, πάνω από 10% που φοιτητικού πληθυσμού, ήδη προτιμά σπουδές στο εξωτερικό.

Βέβαια, η ποιότητα σπουδών που παρέχουν τα 'παραρτήματα' αυτά δεν έχει καμία σχέση με τα πρότυπα ποιότητας ενός κανονικού, μέσου πανεπιστημιακού τίτλου. Όμως, η ζήτηση για αυτά τα προγράμματα αποτελεί και ένα μέτρο για το πώς αντιλαμβάνονται οι γονείς και οι φοιτητές την ποιότητα πολλών κρατικών τμημάτων. Η επιλογή τους αποκαλύπτει την εκτίμησή τους ότι αυτά τα κρατικά προγράμματα είναι είτε ακόμη πιο χαμηλής ποιότητας είτε δεν έχουν καμία απολύτως σχέση με την αγορά εργασίας, και γι' αυτό ορθολογικά οι δεκάδες χιλιάδες υποψήφιοι φοιτητές που δεν μπορούν να μεταβούν στο εξωτερικό για σπουδές, λόγω του δυσβάσταχτου πλέον οικονομικού κόστους, απευθύνονται στα 'παραρτήματα' αυτά. Στην πραγματικότητα, λοιπόν, το στρεβλό και κακό σε πολλές περιπτώσεις κρατικό τριτοβάθμιο τμήμα οδηγεί στην εμφάνιση των παραρτημάτων αυτών με αποτέλεσμα ο φορολογούμενος γονέας να πληρώνει και το κρατικό πανεπιστήμιο που δεν

χρησιμοποιεί και, επιπλέον, το παράρτημα αυτό, με αποτέλεσμα τη σπατάλη σημαντικών πόρων.

Η γνώμη των γονέων και των φοιτητών, όπως την αποκαλύπτουν οι επιλογές τους, φαίνεται ότι δεν είναι αβάσιμη. Πράγματι, μικρό ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα βρίσκει εργασία και, μάλιστα, το ποσοστό είναι αρκετά χαμηλό για να βρίσκεται, για τη δεδομένη δαπάνη της Ελλάδας σε τριτοβάθμια εκπαίδευση ως ποσοστό του ΑΕΠ, σε μια νοητή καμπύλη αναποτελεσματικότητας (βλ. γράφημα 6).

Γράφημα 6. Δαπάνες για την εκπαίδευση και απασχόληση.

Πηγή: OECD 2004 Education Outlook database.

Συνεπώς, το ελληνικό πανεπιστήμιο φαίνεται ότι όχι μόνο δεν επιτελεί τον βασικό του προορισμό, να δημιουργεί δηλαδή ολοκληρωμένο χρήσιμα μέλη μιας κοινωνίας που να μπορούν να ζήσουν μια ευπρεπή ζωή, καθώς αδυνατεί να τους εξασφαλίσει επαγγελματική αποκατάσταση, και άρα στερεί από τους αποφοίτους τη δυνατότητα για βιοπορισμό, αλλά επιπλέον η αποτυχία αυτή δεν ερμηνεύεται μόνο από το χαμηλό ποσοστό δαπάνης για την τριτοβάθμια εκπαίδευση ως ποσοστό του ΑΕΠ. Συνεπώς, ακόμη και οι λίγοι σχετικά πόροι που διατίθενται για αυτήν δεν χρησιμοποιούνται αποτελεσματικά.

Ορισμένοι προβάλλουν την αντίρρηση ότι η αγορά δεν πρέπει να καθορίζει τις σπουδές καθώς δεν εγγυάται την παροχή 'κοιμισκής' γνώσης στον

φοιτητή ώστε να μπορεί ο τελευταίος να λαμβάνει ‘ολοκληρωμένη’ παιδεία και, επιπροσθέτως, να μπορεί να αλλάζει θέσεις εργασίας και να προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες καταστάσεις. Το χαμηλό ποσοστό των εργαζόμενων πτυχιούχων στη χώρα μας (μια προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη και αυτούς που έχουν αποσυρθεί από την αγορά εργασίας και, άρα, ούτε εργάζονται ούτε είναι άνεργοι) είναι ακριβώς η απόδειξη περί του αντιθέτου, ότι δηλαδή οι φοιτητές που αποφοιτούν από τα κρατικά πανεπιστήμια και ΤΕΙ δεν είναι ικανοί να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής ακριβώς επειδή δεν αποκτούν κομβική, πολύπλευρη γνώση. Την κατάσταση συμπληρώνουν και επιβεβαιώνουν οι χαμηλές ερευνητικές επιδόσεις (δημοσιεύσεις σε διεθνή ακαδημαϊκά περιοδικά) των κρατικών ιδρυμάτων, σταθερά στην τελευταία ή προτελευταία θέση στην Ε.Ε. (ΓΓΕΤ 2003).

5. Συμπέρασμα

Η ανάλυσή μας κατέγραψε ότι η αποκλειστικά κρατική χρηματοδότηση, η επιλογή και κατανομή των φοιτητών από το κράτος και η μισθοδοσία και εξέλιξη των καθηγητών σύμφωνα με τις επιταγές του κράτους, σε αντίθεση με τη χρηματοδότηση και από την αγορά, την επιλογή φοιτητών και διδακτικού προσωπικού από τα πανεπιστήμια και τη μισθοδοσία των καθηγητών από αυτά, είναι χαρακτηριστικά του ελληνικού πανεπιστημίου άρρηκτα δεμένα μεταξύ τους. Δεν μπορεί να αλλάξει το ένα χωρίς να αλλάξουν τα άλλα.

Την ίδια ώρα, το σημερινό σύστημα καταφέρει να παράγει άνεργους απόφοιτους και, άρα, δυστυχισμένους και μη χρήσιμους για την κοινωνία, επιβιώνοντας έτσι ένα τεράστιο κόστος ευημερίας στο πιο νέο ηλικιακό κομμάτι της κοινωνίας, το οποίο δεν υποστηρίζεται στην προσπάθεια του να δημιουργήσει το πλαίσιο μιας αξιοπρεπούς ζωής. Το κόστος αυτό προστίθεται, βέβαια, στο σημαντικό κόστος διδασκτρων, διαβίωσης και μετάβασης που συνεπάγεται η παρουσία άνω του 10% του φοιτητικού πληθυσμού σε ξένα πανεπιστήμια.

Αλλά ούτε και το διδακτικό προσωπικό είναι ευνοημένο από την παρούσα κατάσταση. Αν και πράγματι η πλειοψηφία του δεν μπορεί σήμερα να σταθεί, σε μια διεθνή σύγκριση σε ό,τι αφορά το ερευνητικό και διδακτικό έργο, η μεγάλη πλειοψηφία τελικά θα προσαρμοζόταν σε μια διαφορετική κατάσταση και θα κέρδιζε την πρόσβαση σε ευκαιρίες για πιο αξιοπρεπή αμοιβή και, ταυτόχρονα, μια πιο πλούσια ερευνητικά και άρα, πιο ενδιαφέρουσα σταδιοδρομία.

Σίγουρα υπάρχει σήμερα μια μειοψηφία μέτριων φοιτητών και καθηγητών που στο υπάρχον σύστημα έχουν καταφέρει, λόγω της μη ύπαρξης μέτρου σύγκρισης, να επιβληθούν και να εξασφαλίσουν απολαβές τις οποίες θα έχαναν σε ένα πιο ελεύθερο σύστημα: επιπλέον έχουν τη δυνατότητα να προσαρμοστούν ώστε να αντισταθμίσουν τις απώλειές τους. Και σίγουρα η αβεβαιότητα της αλλαγής τρομάζει πολύ περισσότερους και τους αποθαρρύνει από την υποστήριξη των αλλαγών. Όμως, το τεράστιο τίμημα που καταβάλλουν τόσο οι φοιτητές όσο και η πλειοψηφία του διδακτικού προσωπικού δεν δικαιολογούν τη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης προς όφελος αυτών των λίγων. Τίθεται, λοιπόν, ξανά και επιτακτικά το ερώτημα: θα κάνουμε ποτέ κάτι για όλα αυτά εισάγοντας τον ανταγωνισμό, τη διαφάνεια, τη λογοδοσία και την αξιολόγηση ανάμεσα στα ιδρύματα, εισάγοντας κίνητρα ερευνητικής αποδοτικότητας και χρηματοδότησης ή θα υπερασπιζόμαστε υποκριτικά το κατ' όνομα 'δημόσιο' πανεπιστήμιο παρατηρώντας, χωρίς να το ομολογούμε δημόσια, τη συνεχή ή υποβάθμισή του και, αντιστοίχως τον πολλαπλασιασμό των 'παραρτημάτων' των ξένων πανεπιστημίων και των 'κέντρων' που στήνουν ανεξέλεγκτα διάφοροι επιτηδείοι;

Σημείωση

* Τα στατιστικά στοιχεία με τα διαγράμματα που παρουσιάζονται για τις επιδόσεις είναι από τη βάση δεδομένων OECD, *Average reading, mathematics and science literacy scores*. Τα υπόλοιπα είναι από το OECD (2004), *Education and Employment Outlook 2004*, και για τις χρονιές 1999-2001. (Τα διαθέσιμα στοιχεία δεν ταυτίζονται πάντοτε ως προς τον τύπο και τη μορφή για όλες τις χρονιές).

1. Επισημαίνεται στο σημείο αυτό ότι τα χαρακτηριστικά του δημόσιου αγαθού, δηλαδή η 'αδιαφοροποίηση' και η 'αδυναμία αποκλεισμού', δεν ισχύουν πλήρως στην περίπτωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Μια διευκρίνιση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης των φοιτητών στα πανεπιστήμια δείχνει ότι ο φοιτητικός πληθυσμός προέρχεται πλέον, κατά συντριπτική πλειοψηφία, από τη μεσαία τάξη, ενώ περιορίζονται και αποκλείονται όλο και περισσότερο φοιτητές και φοιτήτριες από τα λαϊκά κοινωνικά στρώματα. Κατά την έννοια αυτή, η πανεπιστημιακή εκπαίδευση δεν μπορεί, με αστηρά οικονομικούς όρους, να θεωρηθεί 'δημόσιο αγαθό'.

Βιβλιογραφικές αναφορές

ΓΓΕΤ (2003). *Ερευνώντας*, Ιούνιος.

Clark, A. Oswald A. (1994). 'Unhappiness and Unemployment'. *The Economic Journal*, 104 (Μάιος): 648-659.

- Lucas, J. (1980). 'Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries?' *American Economic Review*, 80(2): 93-96.
- OECD (2004). *Education and employment outlook 2004*. Παρίσι: OECD.
- OECD data base. *Average reading, mathematics, and science literacy scores*. Παρίσι: OECD.
- Stiglitz, J., (1992). *Οικονομική του Δημοσίου Τομέα*. Αθήνα: Κριτική.
- Winkelmann L. (1998). 'Why are the Unemployed so Unhappy? Evidence from Panel Data'. *Economica*, 64: 1-15.